

Dinde Hakikat: Dinlerin Çokluğu ve Hakikatin Birliği (Din Felsefesi İle İlgili Bir Deneme)

Mortimer J. ADLER, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2014, 178 sayfa.

Osman Murat DENİZ*

Amerikalı filozof ve eğitimci Mortimer J. Adler (New York 1902 – San Mateo 2001) felsefeyi halka götürmeye çalışan, irili ufaklı 46 esere imza atan saygın, üretken ve popüler bir yazardı. Tanıtımını yaptığım nispeten kısa sayılabilecek bu en son çalışmayı (178 sayfa) Adler, 88 yaşındayken *Truth in Religion: The Plurality of Religions and the Unity of Truth: An Essay in The Philosophy of Religion* (175 sayfa) başlığı ile yayımladı. Prof. Dr. Ruhattin Yazoğlu ve Dr. Hüsnü Aydeniz tarafından dilimize kazandırılan eserin başarılı bir çeviri olduğu belirtilmelidir. Ele aldığı sorunun derinliği okunmasını zorlaştırabilirse de, meseleyi etraflıca ele alışı ve anlatımındaki açıklık, anlaşılabilirliği açısından eserin olumlu bir yanını oluşturmaktadır. Her bir başlık müstakil olarak da okunabilir. Adler, dinde/dini hakikat konusunda mantıksal, nesnel, evrensel ve felsefi olarak nasıl düşünmemiz gerektiği hakkında okuyucusunu cesaretlendirirken, aslında dini rölativizmi ve dinin öznelleştirilmesini eleştiriye tabi tutmaktadır.

Beş bölüm ve üç ekten oluşan eserde Adler, ana başlığının da söylediği gibi dinde hakikat meselesini incelemektedir. Adler, yine eserin alt başlığının da işaret ettiği gibi, hakikatin birliği ilkesini, büyük dünya dinlerinin ortaya koyduğu sayısız ve birbirleriyle çelişkili doğruluk iddialarına uygulamaya çalışmaktadır. Eser, hakikatin anlaşılmasında bir takım temel sorulara cevaplar arasa da, kitaptaki temel soru “hakikatin, dünyanın organize edilmiş ve kurumsallaşmış dinlerinin çokluğu arasında nerede bulunduğu?” (s. 122) Çoğulculuk, hayatın tüm alanlarında, sadece beğeniyi ve kişisel tercihleri ilgilendiren meseleler söz konusu olduğunda arzu ve tolere edilebilir. Olgusal hakikatler söz konusu olduğunda çoğulculuk,

* Dr. Öğretim Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Felsefesi Anabilim Dalı.

daima tolere edilemez bir hal alır. Bu noktada yazar, düşünce çizgisini, şiiresel hakikat ve mantıksal hakikat şeklinde yaptığı ayrımı oturtmaktadır.

Hakikat meselelerinde aranması gereken nihai hedef, fikirlerin çeşitliliği değil anlaşma olmalıdır. Adler'e göre dindeki hakikat sorusu, bir beğeni ya da kişisel tercih meselesi değil, açıkça bir hakikat meselesidir. Muhtelif dinlerin doğruluk iddialarının birbirleriyle çatıştığı dikkate alındığında, mantıksal olarak bu dinlerin tümünün eşit bir biçimde doğru olduğunu iddia etmek mümkün gözükmemektedir. Birbirine zıt iki fikrin her ikisi de yanlış olabilir. Fakat ikisi birden eşit derecede doğru ve haklı olamaz. Batı dinleri sınıflaması içerisindeki, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam monoteist karakterlidir (s. 66-67). Bu özellikleri itibariyle bir takım ortak hakikatleri bünyelerinde barındırırlar. Bununla birlikte, bu üç dinde var olan belirgin farklılıklar sebebiyle sadece tek bir din tümüyle doğru veya en azından biri diğer ikisinden daha doğru olmalıdır. Doğru dinleri, hakikatin birliği ilkesine uymazlar. Adler, doğruya ait dini düşünme biçiminin, bilim, matematik ve mantıksal çıkarım gibi diğer kabul edilmiş hakikatler ile açıkça çelişki içerisinde bulunduğuna dikkat çeker. Dini inançlar, ispatlamanın dışında bile kalsalar, hakikat mantığına uymalıdır (s. 88). Dindeki hakikat, diğer alanlardaki hakikatler ile uygunluk arz etmelidir. Bu yüzden dindeki hakikat yalnızca, Batı dinleri arasında bulunabilir. Yazar, hakikati yansıtmaması bakımından bu üç din arasındaki farklılıkları açık bir şekilde ortaya koymasa da, bu üç dinden hangisinin doğru olduğunu belirlemede kullanılacak dört felsefi ölçüt önermektedir (s. 127). En önemli ölçüt olarak, Tanrı'nın kendisini açığa vurmasının, gizemleri içermesi gerektiğini ifade etmekte, bir anlamda en fazla gizem içeren dinin doğru/hak din olduğunu ima etmektedir (s. 128)!

Adler, ele aldığı konulara felsefi bir bakış açısıyla yaklaştığını ve bir dinin tarafını tutmama kaygısını taşıdığını ifade etmektedir. Fakat birtakım saptamaları ve önerileri değerlendirildiğinde, yeniden şekillendirilmiş ve mitolojiden arındırılmış bir Hıristiyan inancının dini hakikat olduğunu savunduğu izlenimini vermektedir. Örneğin Hıristiyanlık söz konusu olduğunda Augustin'e atfettiği iki kuralın işlerlik kazandırılması gerektiğini söylemektedir (s. 44-45) Birincisi, Kutsal Kitabın doğruluğunu tereddütsüz kabul etmek, bununla birlikte, ikinci olarak ta sadece şu an bildiğimiz şeylerle uyuşması durumunda, Kutsal Kitab'ın yorumuna inanmak.

Adler, Hıristiyan inançlarının günümüzde elde edilebilen bilimsel bilgiyle uyum içinde olduğunu savunmanın ne ölçüde mümkün olduğu sorusunu cevapsız bırakmaktadır. Dindeki hakikat meselesine yaklaşımda ve dini plüralizmin problemlerinin anlaşılmasında Adler'in bu eserinin ışık tutucu olduğu söylenmelidir. Ayrıca, dinlerin tasnifi ve aralarındaki başlıca farklılıklar hakkındaki düşünceleri, Joseph Campbell'in dinleri mitolojilere indirgeyen anlayışına yönelttiği eleştirileri, teolog Hans Küng'ün hakikat mantığı ile ilgili analizleri, Kuantum teorisi bağlamında hakikatin birliği ile ilgili açıklamaları dikkate değer gözükmektedir. Dinde hakikat ve dini çoğulculuk meselelerine ilgi duyanlar ve kafa yoranlar bu kitabı okumalıdırlar.